

Jakub Sławik, *Deuteroizajaszowy sługa JHWH. Studium egzegetyczne*, Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2021, ss. 316.

Monografia Jakuba Sławika wpisuje się w długą tradycję interpretacji postaci sługi JHWH w Iz 40-55. Fakt ten sprawia, że autor stoi przed wyzwaniem, którym jest wielość interpretacji zawartych w bogatej literaturze przedmiotu. Z uwagi na fakt, że Jakub Sławik już od wielu lat¹ zajmuje się badaniem tekstów Księgi Izajasza, można uznać go za znawcę tej problematyki. Widać to już we „Wprowadzeniu” (s. 9–14), w którym w sposób syntetyczny i rzeczowy prezentuje *status questionis*, dokonując przeglądu dotychczasowych prób identyfikacji sługi JHWH (nb. autor stosuje zamiennie określenia „sługa JHWH” i „sługa Pana”, a niekiedy „sługa Boży”, ale jest konsekwentny w zapisie terminu „sługa” małą literą)². Autor dzieli biblistów na dwie grupy: pierwsi dostrzegają w słudze JHWH postać indywidualną, drudzy zaś uznają go za podmiot zbiorowy. Zwraca przy tym uwagę na zróżnicowanie poglądów i podaje wiele możliwych rozwiązań, powołując się na szczegółowe badania. W ten sposób czytelnik ma możliwość poznania spektrum badań, dotyczących kwestii tożsamości

¹ J. Sławik, „Literacki charakter tekstów warstwy podstawowej w Księdze Deutero-Izajasza (Iz 40-55)”, *Rocznik Teologiczny* 39 (1997), 105–115; J. Sławik, *Historia redakcji pierwszej części Księgi Deuteroizajasza (Iz 40-48)*, dys. ChAT, Warszawa 1999; J. Sławik, „Egzegeza Księgi Izajasza 61,1-11: Historia redakcji i pytanie o tożsamość proroka zwanego Tritoizajaszem”, *Collectanea Theologica* 89 (2019) nr 2, 51–107.

² W tym miejscu należy poczynić uwagę również na temat zapisu „Deutero-Izajasz”/„Deuteroizajasz” czy „Trito-Izajasz”/„Tritoizajasz” – w publikacjach polskojęzycznych występują obie formy, także przytoczona wyżej lista publikacji J. Sławika dowodzi tej różnorodności. Ostatecznie należy mieć jednak wzgląd na fakt, że „Wielki Słownik Ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpuncji” (2016) podaje jako poprawny zapis pierwszy „Deutero-Izajasz” itd. Takie samo stanowisko przedstawiają autorzy „Pisowni słownictwa religijnego” (oba wydania 2004, 2011), choć niekiedy mają zdanie odmienne od wykładni WSO. Przyjęcie poprawnej formy będzie miało swoje konsekwencje także dla zapisu sigłów: Dtiz i Triz. W niniejszej recenzji przyjęto zapis preferowany przez autora.

sługi JHWH. Na podstawie tego przeglądu autor dochodzi do konkluzji, że „w polskiej literaturze dominuje chrystologiczna interpretacja *Pieśni o słudze Pana*” (s. 11), natomiast brak jest badań, które zajmują się odczytywaniem tych tekstów w kontekście historycznym i literackim. Stawia zatem pytanie o tożsamość, funkcję oraz znaczenie sługi Pana na poziomie historycznie ujmowanej *intentio operis* (s. 13), z tego względu podejmuje analizę wszystkich perykop, w których jest mowa o słudze JHWH w Iz 44-55, starając się wskazać powiązania między sługą z *Pieśni* a sługą z innych tekstów w Deuteroizajaszu.

Następnie autor przechodzi do egzegezy tekstów, która została podzielona na trzy rozdziały. Pierwszy z nich pt. „Sługa JHWH poza *Pieśniami o słudze Pana*” (s. 15–125), obejmuje osiem fragmentów (41,8-13; 42,18-25; 43,8-13; 44,1-5; 44,21-22; 44,24-28; 45,1-7; 48,20-21; 54,11-17), w których pojawia się motyw sługi Pana. W przeprowadzonych analizach autor realizuje szczegółowo etapy egzegezy, umiejętnie posługując się metodą historyczno-krytyczną. W każdym paragrafie przedstawia tłumaczenie kolejnych perykop, krytykę tekstu, a następnie krytykę literacką, dotyczącą kwestii odrębności i powiązań *Pieśni* z ich bezpośrednim kontekstem oraz analizę budowy i integralności literackiej, po czym przechodzi do określenia gatunku literackiego. W trakcie analizy tekstów autor omawia też ważniejsze poglądy współczesnych uczonych związane z kwestiami literackimi. Komentarz do poszczególnych wersetów zawiera wnikliwą analizę gramatyczną i semantyczną słów i wyrażeń użytych w tekstach Deuteroizajasza, jak też w całej Biblii Hebrajskiej, co pomaga w naświetleniu sytuacji, w której powstały te teksty. Ta szczegółowa egzegeza prowadzi do różnorodnych identyfikacji sługi Bożego i ukazania jego roli w odniesieniu do poszczególnych perykop, które autor prezentuje w podsumowaniach każdego paragrafu. Na podstawie szczegółowych badań autor przypuszcza, że prezentowane teksty pochodzą od samego proroka Deuteroizajasza, a występujący w nich sługa Pana to Izrael/Jakub, który reprezentuje wygnańców babilońskich, a nawet diasporę. Jego zadaniem jest głoszenie zbawczej działalności Pana, świadczenie o Jego wielkości i potędze Boga. Jednak w tych fragmentach jest mowa także o słudze-proroku, który ma budzić wiarę oraz zapowiada odnowę ludu Bożego i Jerozolimy.

Następnie – w rozdziale pt. *Pieśni o słudze JHWH* (s. 127–259) – autor przechodzi do analizy tych czterech pieśni. Na podstawie badań opartych na wnikliwej egzegezie autor stwierdza, że w czterech pieśniach (42,1-4; 49,1-6; 50,4-9; 52,13-53,12) misja sługi Pana ma charakter prorocki. Autor opowiada się za identyfikacją sługi z samym prorokiem, a zatem za autobiograficzną czy też biograficzną interpretacją postaci sługi Pana,

przyjmując, że chodzi tu o jednostkę, a nie interpretację kolektywną tak jak w przypadku perykop spoza *Pieśni*. Jako zadanie sługi w 42,1-4 wskazuje Bóg zbawienie. Jest ono możliwe dzięki misji sługi, o której mówi druga pieśń, to jest budzenie wiary Izraela, jego nawrócenie oraz powrotu do kraju i odnowę (49,5-6). Charakter tej działalności ma także wymiar uniwersalistyczny, sługa ma głosić potęgę i zbawczą wolę jedyne, prawdziwego Boga innym narodom, które w ten sposób mogą stać się uczestnikami Bożego zbawienia. W drugiej i trzeciej pieśni sługa-prorok jest prześladowany, mimo to realizuje zlecone mu zadanie dzięki wierze i posłuszeństwu Bogu. Swoją misję sługa wypełnia aż do śmierci, o której jest mowa w czwartej Pieśni. Autor monografii podkreśla, że w życiu sługi, Bóg realizuje swój zbawczy plan nawrócenia Izraela, a następnie świata. Śmierć nie unieważnia misji proroka, jest wręcz sposobem na jej realizację. Na podstawie zmiany sposobu mówienia o słudze (w drugiej i trzeciej sługa wypowiadał się w 1. os.) Sławik wyklucza pochodzenie czwartej Pieśni od proroka i postuluje, że jej autorem musiał być redaktor Iz 40-55, przedstawiając za tym szereg argumentów.

W rozdziale trzecim (s. 261–303) zostały dodatkowo uwzględnione rozszerzenia redakcyjne, które występują bezpośrednio w trzech pieśniach (42,5-9; 49,7-12; 50,10-11). Autor podkreśla, że są one interpretacjami postaci sługi Pana, nawet gdy nie występuje tam termin „sługa”. Zauważa w nich zmianę identyfikacji tej postaci dokonaną przez jednego z redaktorów, który zadania proroka przenosi na króla perskiego (42,5-9 i 49,7.8-12). Ma on doprowadzić nie tylko do powrotu wygnańców, lecz także do odbudowy kraju, Jerozolimy oraz świątyni, wskutek czego kult Boga jedyne, JHWH, ma stać się uniwersalny.

W *Zakończeniu: sługa JHWH w Iz 40-55* (s. 305–309) Sławik przedstawia krótkie podsumowanie swoich badań nad perykopami, w których pojawia się tytuł „sługa JHWH” i jego kontekstu, podkreślając trudności i niepewności w interpretacji tej postaci. Jednak jego zdaniem „Od samego początku, od tekstów samego proroka był to predykat zarówno Izraela, ściślej wygnańców izraelskich, jak i samego proroka” (s. 308).

Monografię zamykają streszczenie w języku polskim (s. 311–314) i *abstract* w języku angielskim (s. 315–318), bibliografia przedmiotu (s. 319–332) oraz indeks miejsc biblijnych (s. 333–347).

W przedstawionej monografii czytelnik ma możliwość zapoznać się z pełnym i wnikliwym obrazem interpretacji sługi JHWH. Autor wykazał, że różne interpretacje postaci sługi JHWH i *Pieśni o słudze* występują już w ramach Iz 40-55. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdza również, że w żadnym z analizowanych tekstów Deuteroizajaszowych

nie chodzi o nadzieje mesjańskie w takim sensie, jak to rozumiano w późniejszej epoce, to jest oczekiwanie na przyszłego, sprawiedliwego króla, pośrednika Bożego zbawienia dla Izraela i narodów. Ponadto stawia tezę, że z wyjątkiem czwartej pieśni, pozostałe trzy mogły stanowić odrębny zbiór, który pochodził od autora pierwotnych tekstów Iz 40-55, czyli od Deuteroizajasza. Dzięki zabiegom redakcyjnym wszystkie *Pieśni o słudze* Izajasza zostały wtórnie dodane do zbioru Iz 40-55 jako całości.

Monografia Jakuba Sławika *Deuteroizajaszowy* wpisuje się w szeroki nurt zainteresowań biblistów tekstami z Księgi Deuteroizajasza. Autor proponuje jednak nowe podejście do ich odczytania. Wnikliwa i spójna analiza samych *Pieśni o s*, a także ich kontekst literacki, pozwalają czytelnikowi zapoznać się z rolą i zadaniami sługi Pana. Głównym bardzo ważnym przedmiotem tej pogłębionej refleksji jest próba dotarcia do intencji dzieła Deuteroizajasza w odniesieniu do misji sługi na poziomie historycznym, a nie przez pryzmat późniejszych interpretacji.

Anna Kuśmirek